

Alexandra Borg: *En vildmark av sten. Stockholm i litteraturen 1897–1916*. Stockholmia förlag, Stockholm 2011. 372 s., ill. ISBN 978-91-7031-229-8.

Jag är inte så noga med Stockholm, det måste ärligen sägas. Det blir lätt så när man bor i landsorten och det allenarådande huvudstadsperspektivet på verkligheten förmedlas i alla upptänkliga former. Man blir lite vrång. Var man till vardags sätter sina fötter spelar som bekant roll. Det är också utgångspunkten för Alexandra Borgs avhandling *En vildmark av sten. Stockholm i litteraturen 1897–1916* som jag läser med direkt intresse, trots ämnet. Kanske beror det på att frågorna som behandlas sträcker sig långt utanför Stockholms tullar. Så som jag läser avhandlingen handlar den i själva verket ganska litet om staden, vilken mer har funktionen av ett fall än ett syfte.

Platsen föregår en historias handling, skriver Borg i inledningen och anknyter till Stanfordprofessorn Franco Moretti som hävdar att varje litterär form och genre har uppstått ur en specifik plats. Parallellen är tydlig till den likaledes marxistiskt skolade urbansociologen Henri Lefèbvres idé att varje samhälle producerar sitt eget rum, och att det till varje rum hör ett särskilt samhälle. Plats blir samhälle blir plats blir litteratur blir samhälle blir plats osv. Av Lefèbvres rumsteorier, som utgör en av arbetets teoretiska grundstenar, lär vi oss att rum är både producent och producerat, aktör och spelplan. Och eftersom rum per hans definition är *socialt* producerat bör det inte beskrivas som antingen mentalt eller fysiskt. Med sin tredelade uppställning hävdar han istället att rum är lika mycket en kroppslig erfarenhet (*pratique spatiale*) som en intellektuell produkt (*representation de l'espace*) och en omedveten föreställning (*espace de representation*), vilken bara kommer till uttryck i symboler och myter. I sina analyser refererar visserligen Borg ganska sällan till denna konceptuella triad, som för övrigt är svår att värja sig mot när den väl har tagit plats i sinnet. Men med hjälp av Lefèbvres inleder hon en spännande tankegymnastisk diskussion om staden som inte ger några enkla svar eller orsakssamband.

I fokus för Alexandra Borgs undersökning befinner sig det litterära verkets förhållande till platsen (i texten). Att städer som Stockholm ständigt blir till genom sina representationer har vi förvisso vant oss vid att tänka. För några år sedan visade t.ex. bebyggelsehistorikern Ingrid Martins Holmberg, som märkligt nog inte tas upp i den här avhandlingen, hur textburna representationer

konstituerar göteborgska Haga såsom arbetarstadsdel. Men staden genom texten är bara det första leddet i Borgs analys. Det hon också vill, är att undersöka sambanden mellan textens form och textens stad, den hon kallar ordstaden.

Den första tesen hon argumenterar för är att Stockholms omvandling tvingade fram ett nytt litterärt uttryck och en ny *diskursiv kategori*, den svenska storstadsskildringen. I den inledande delen av avhandlingen beskrivs bakgrunden till och några av de motiv och temata som formar denna kategori och nya ordstad. Mest koncentrerar hon sig på flanören/stadsvandraren och gatumotivet, och hur de kom att prägla storstadsskildringens form och upplägg. Här ägnas mycket utrymme åt Walter Benjamin, vars analyser av kapitalismens storstadsliv och modernitet är svåra att förbigå i sammanhanget.

Den andra bärande tesen i avhandlingen komplicerar i viss mån den första. Med utgångspunkt i semiotikens grundsats om det arbiträra förhållandet mellan betecknat och betecknande, konstaterar Borg att den litterära staden aldrig *är* staden utan istället föreställningen om den. Denna litterära ordstad borde i egenskap av representation inordnas under Lefèbvres rumsliga representationer, men ger samtidigt uttryck för drömmar och internaliserade föreställningar som snarare inordnar den i facket representationella rum.

Ordstaden är ingen spegling av den fysiska miljön, den är sin egen verklighet och grundar sig inte bara på författarnas egna fysiska egenskaper av det omvandlade Stockholm. Ett viktigt inslag i tillkomsten av den svenska storstadsskildringen är också den internationella stadslitteraturgenren varifrån, visar Borg, våra skildrare hämtade motiv och schabloner.

Källmaterialet består i första hand av texter skrivna av Henning Berger, Martin Koch, Maria Sandel och Sigfrid Siwertz, ett urval som är tänkt att spegla bredd och omfatta alla former av stadslitteratur. Fler författares verk tas emellertid upp och analyseras, och utan att det framhålls i inledningsdelen förs återkommande diskussioner om genus och urbanitet. Kvinnors och mäns olikartade roller i den gamla och den nya stadslitteraturen kunde ha varit ämnet för avhandlingen, men det måste ses som en god sak att genus- och klassperspektiv i vetenskapliga undersökningar nu kan vara oartikulerade och självklara.

Som jag läser avhandlingen består den av fem delar, varav inledningen utgör den första och de fyra därpå följande kapitlen den andra delen, som alltså redovisar storstadsskildringens kontext och huvudteman. I den

tredje delen får ett antal kåserier illustrera den nya tidens stildrag och berättargrepp, som sedan granskas och tolkas i den fjärde delens analytiska kapitel. Avslutningen är kort och koncis och sammanfattar avhandlingens viktigaste resultat. Det är inte en omedelbart lättillgänglig disposition Alexandra Borg har valt att göra, men så innebar sannolikt ämnesvalet en rad svåra överväganden vad gäller just upplägget. De fokuserade författarskapen kommer t.ex. in väl sent i avhandlingen, men när kunde de presenteras analytiskt om inte *efter* presentationen av den nya stadslitteraturens förutsättningar, motiv och temata? För att diskutera Sigfrid Siwertz traditionsbrytande ordstad och den nya stadsvandrare som *En flanör* introducerar, måste sekelskiftesförfattarnas representationer och flanörsbegreppet först avhandlas. Och för att vi ska begripa hur Maria Sandel gestaltar sina personer med hjälp av rumsbeskrivningar från storstadens slum, måste vi förstå hur Stockholm föreställdes och representerades för första gången såsom en storstad. Allt går inte att säga på samma gång. Jag tänker mig också att Borg prövade flera olika dispositioner innan avhandlingen fick sin form, och även om jag fick läsa och bläddra många gånger tycker jag att hon fattade ett klokt slutgiltigt beslut. Kanske hade kapitlet ”Stockholm i målbrottet” kunnat uteslutas utan att avhandlingens viktigaste poänger gått förlorade. Beskrivningen av de rumsliga förändringarna tillför inte i egentlig mening något till analysen, som trots allt stannar inom verken. Tvärtom verkar det aningen förvirrande att i så korta ordalag beskriva de fysiska omvandlingarna, som om likheten mellan staden och staden i texten faktiskt låg i forskarens intresse.

I den analytiska sista delen framstår kapitlet om Sandel och arbetarhemmets ”stadsmässiga dimensioner” som särskilt intressant. Dels är det, så vitt jag vet, första gången denna författares berättarteknik blir så väl genomlyst, dels är det ett spännande kreativt grepp av Alexandra Borg att ställa Sandels ordstad bredvid den moderna debattören och samhällskritikern Jane Jacobs tankar om gatans goda offentlighet. Man tror nästan inte det är sant, så likartade är stilgreppen som de båda använder och så överens tycks de vara om vad staden är och behöver. Jacobs synpunkter, skriver Borg, ”tangerar en underliggande konsensus i avhandlingens primärtexter, nämligen att offentligheten har materiellt rumsliga förutsättningar”. Det är en märkvärdig insikt att sekelskiftets romanförfattare förde fram samma idéer som dagens stadsteoretiker och -debattörer presenterar i det ena sammanhanget efter det andra.

Hur argumenterar hon för sina teser? Överlag mycket väl. Litteraturstudier är visserligen ingen bevisbaserad vetenskap, och att Stockholms omvandling gav upphov till en ny litterär form kan heller inte beläggas. Men genom att stanna i texten och metodiskt samla representationer som relaterar till den nya (materiella) staden, presenterar likväl Borg en föreställd plats som skiljer sig från det som tidigare hade förekommit i svensk litteratur. Metodiskt arbetar hon med litteraturvetarens traditionella redskap och bedömer de studerade verkens form, idé, motiv, bakgrund och kontext. Sambandet mellan det som tecknas i texterna, och det som händer med de fysiska gatorna blir i sammanhanget irrelevant, även om hennes första tes är formulerad på sådant sätt. Analyserna är välsmidda och trovärdiga, man tror helt enkelt på dem, och efter avslutad läsning dröjer de sig dessutom kvar.

En vildmark av sten är en både läsbar och läsvärd akademisk avhandling. Det är ovanligt. Texten är utan hakar eller villospar, varje stycke inleds med exemplariskt raka påståenden och avslutas med lika exemplariskt lättillgängliga slutsatser. Och även om språket är okonstlat blir det aldrig tråkigt. Som litteraturvetare och kulturskribent har Alexandra Borg haft förmågan att redovisa sina forskningsresultat i en form som sannerligen överskrider mina förväntningar på genren. Att presentera 300 sidors stringent akademisk text är bara det en bedrift. Att därtill erbjuda så lustfylld läsning är värt alla lovord.

Eva Löfgren, Göteborg/Mariestad

Per Fransson: *Landskapet som lärobok. Regionalitet och medborgarfostran i Jämtland kring sekelskiftet 1900*. Sekel Bokförlag, Lund 2010. 384 s., ill. English summary. ISBN 978-91-85767-68-7.

Under den nationalromantiska epok som omgav vårt förra sekelskifte tycks inte den regionala identiteten ha stått i motsättning till den nationella. Tvärtom verkar de ha kompletterat varandra. Genom mosaiken av landskap, vart och ett med sitt natur- och kulturarv, skapades en mångsidigt sammansatt nationalism. Enheten led ingen skada om det för varje region säregna betonades. Istället blev nationen rikare ju större variation den hade inom sig själv, så formulerades sambandet av smålänningen, konstnären och hembygdsvårdaren Gustaf Ankarcröna, som verksamt bidrog till att ge Dalarna, ”det svensk-